

Immanuel Kant: A tiszta ész kritikája

Szerző dezs

Filozófia

Immanuel Kant:
A tiszta ész kritikája

Immanuel Kant (1724-1804) német filozófus, a klasszikus német filozófia első kiemelkedő képviselője volt. Két korszakot különböztetünk meg filozófiai fejlődése során: a kritika előtti és a kritikai korszakot. Kritika előtti műveiben foglalkozik a természettudomány és a természetfilozófia kérdéseivel. Ezek a művek a természet belüli fejlődés kérdését vetették fel, továbbfejlesztette a mozgás viszonylagosságának elvét. Legjelentősebb eredménye a Föld keletkezésének elmélete volt, de a Naprendszer kialakulására vonatkozó elméletet is kidolgozott. Kant szerint a Nap és a körülötte keringő bolygók a Newton által felfedezett mechanikai törvények szerint jöttek létre egy ősi izzó és forgásban lévő ködtömegeből. Ezzel megdőlt az az elképzelés, mely szerint nincs időbeli története a természetnek. Engels véleménye szerint ez az elmélet volt a legnagyobb haladás a csillagászatban Copernikus óta. Kant nem tett materialista és ateista következtetéseket, inkább beépítette felfogásaiba Istent, mint a világ teremtőjét és törvényhozóját. Ebben a korszakában eleinte a racionalista filozófia hatása alatt állt, de utalt a racionalizmus hatáira is. Eltávolodott attól a racionalista felfogástól, mely szerint két tény logikai kapcsolata két tény reális kapcsolatának felel meg. Ez kiindulópontot teremtett ahhoz, hogy áttérjen a következő, a kritikai korszakbeli munkáira. Fő művei a kritikai korszakból

valók: “ A tiszta ész kritikája ” (1781), “ A gyakorlati ész kritikája ” (1788) és “ Az ítélőerő kritikája ” (1790). Kritikai korszakában megtartotta azt a racionalista filozófia szerinti tételt, hogy nem lehet a tapasztalat az általánosság és szükségszerűség forrása a megbízható ismereteket nyújtó tudományokban, mint például a matematikában és a természettudományban. Viszont a racionalisták szerinti ész sem lehet az a forrás, állította Kant. Feltette a kérdést, akkor honnan származik megbízható tudás, amely kétségtelenül létezik? A keresett forrást az érzékelésnek és az értelemnek a tapasztalattól független és a tapasztalat előtti formáiban találta meg. “ Hogy minden megismerésünk a tapasztalattal kezdődik, abban nincs semmi kétség ... De ha minden ismeretünk kezdődik is a tapasztalattal, azért nem mindegyik ered is a tapasztalatból. ” Kritikán azoknak a határoknak a kutatását értette, ameddig az ész képessége terjed, valamint a megismerés egyéb képességeinek és formáinak vizsgálatát, amelyek lehetővé teszik a tudományos megismerést. Kant ismeretelmélete agnosztikussá vált, tehát tagadja az objektív világ megbízható megismerésének elvi lehetőségét, a valóság lényegét pontosan tükröző ismeretek létezését. E szerint elvileg lehetetlen megmondani, hogy képzeleteink vagy fogalmaink megfelelnek-e az objektív valóságnak. Szerinte az a mód, ahogyan a tárgyakat felfogjuk, a megismerő tudatnak a sajátosságából fakad. A megismerés objektuma megtörik érzékszerveink és gondolkodásunk prizmáján, s hogy milyenek a dolgok, valójában nem tudjuk és nem is tudhatjuk. Csak a jelenségekhez férhet hozzá a tudás, de nem a dolgok lényegéhez. A külvilág Kant felfogásában csak tevékenységre serkenti az észet, de rejtve marad

előtte.

„Ismereteink egyik nemében az emberi észnek az a különös sorsa, hogy oly kérdések zaklatják, melyeket el nem utasíthat magától, mert maga az ész természete teszi föl azokat, de amelyekre meg sem felelhet, mert az emberi ész minden képességét meghaladják.

„ -

írja

„A tiszta

ész kritikája” című művében.

Kant ismeretelméleti

nézetei szorosan

összefüggnek logikai nézeteivel. Fő műve

„A tiszta ész kritikája”

nem csak

ismeretelméleti, hanem logikai

értekezés is. Logikai tanában

kétféle logikát

alkalmaz. Megkülönböztethető a

közönséges és a

transzcendentális logika. A

közönséges logikában a

fogalmak, ítéletek és

következtetések formáit

vizsgálja

elvonatkoztatva attól a tárgyi

tartalomtól, amit e formákban gondolunk. A

transzcendentális logika azt kutatja a

gondolkodási formákban, ami a tudásnak

priori jellegét kölcsönöz, és

lehetővé teszi az általános

és szükségszerű

igazságot. A közönséges

logikától eltérően

más-más módon

értékeli a

gondolkodási formákat és

illetékességüket aszerint, hogy milyen

tárgyra

vonatkoznak ezek a formák. A transzcendentális

logikában dolgozta ki tudásról

szóló tanítását.

E szerint a tudás mindig ítéletek,

azaz fogalmak kapcsolatai

alakjában jelenik meg. Ezek az

ítéletek

kétfélék lehetnek: analitikusak,

melyekben

az állítmány nem ad új

ismeretet csak azt tárja fel, amit az alany

magában

foglal, és szintetikusak, melyekben az

állítmány újat tartalmaz az

alanyban

foglalt ismerethez képest. A szintetikus

ítéleteket szintén két

részre

választotta szét: posterori vagy empirikus

ítéletekre, melyek a tapasztalaton

alapulnak, és ezek ellentéteire, priori
 ítéletekre, melyek
 egyáltalán minden
 tapasztalattól függetlenek, és
 szükségszerű érvényűek. Az
 olyan priori
 ítéleteket, amelyek semmi empirikusat nem
 tartalmaznak, tisztáknak nevezi.
 Kant ezt a rendszerét a priori
 szintetikus ítéletek
 vizsgálatára építette, mert
 úgy vélte, hogy a fogalmak
 kapcsolata csak ezekben lehet egyetemes és
 szükségszerű. Ezeknek az
 ítéleteknek
 megfelelően úgy fogalmazódott meg a
 tudás forrásainak és
 határainak kérdése,
 hogy mennyiben lehetségesek a tudás egy-egy
 területén. Főként három
 tudomány
 érdekelte Kantot, így a priori szintetikus
 ítéletek
 kérdését is ezekre tette
 fel:
 Hogyan lehetségesek ilyen
 ítéletek a
 matematikában?
 Hogyan lehetségesek az
 elméleti
 természettudományban?
 Lehetségesek-e és
 hogyan a metafizikában?
 ” A tiszta ész
 kritikája ” ezen kérdések
 szerint vizsgálja a három alapvető
 megismerőképességet: az
 érzékelést, az
 értelmet mely feladata a szintézis, a
 képzetek összekapcsolása, az
 ítéletalkotás,
 és az észet, mely pedig a feltétlennek,
 az egésznek a megismerésére
 törekszik.
 Az emberi tudatban rejlik a szintézis spontán
 tevékenysége. Az énnak
 részt kell
 vennie minden gondolkodási folyamatban. A
 megismerés folyamatában két
 tényező
 működik együtt: az
 érzékiség és az
 értelem. Az érzéki adatok
 adják a megismerés
 alapját, az értelem ragadja meg, fogja meg,
 és rendezzi. Az ítélőerő pedig
 megkülönbözteti, hogy melyik fogalomhoz
 rendelhetők a különböző
 érzéki adatok.
 A három összetevőt
 három szakaszban
 vizsgálja a műben: az
 érzékelőképességet a
 transzcendentális esztétikában, az
 értelmet a transzcendentális

analitikában, az észet pedig a
 transzcendentális
 dialektikában.
 Az első kérdésre
 válaszolva Kant kifejti,
 hogy a matematikai ítéletek priori szintetikus
 ítéletek. Ezekben az alany és az
 állítmány szintézise vagy a
 tér érzéki
 szemléletén alapul mint a
 geometriában,
 vagy az időérzéki szemléleten mint az
 aritmetikában. A tér teszi lehetővé -
 mint az érzékiség priori
 formája - a geometriát, az idő pedig az
 aritmetika
 feltétele. Nem tagadja, hogy a tapasztalatból
 ismert dolgok a térben vannak, és
 minden esemény időben játszódik le,
 minden érzékelés
 előfeltétele a tér és az
 idő. A tér és az idő nem a
 tapasztalatból származnak, hanem azt
 lehetővé
 teszik. A matematikai megismeréshez tehát
 szükség van erre a két
 tényezőre is,
 nem csak a logikára. Érzeteink csak akkor
 válnak tapasztalattá, ha azt térben
 és időben elhelyezzük. Az empirikus tér
 és idő azonban szerinte nem adhat
 magyarázatot a matematikai igazságok
 abszolút, általános és
 szükségszerű
 jellegére, csak úgy lehetséges ha
 szemléleti képzetek a tér
 és idő tiszta,
 mindennemű tapasztalattól független, priori
 formáin alapulnak. A matematikai
 igazságok abszolút
 általánosak és
 szükségszerűek, de
 általánosságuk és
 szükségszerűségük nem magukra a
 dolgokra vonatkoznak. Kant azt mondja, hogy a
 tér a külső érzéki
 szemlélet priori formája, az idő pedig a belső
 érzéki
 szemlélet priori formája.
 A második
 kérdésre úgy válaszol, hogy
 az
 elméleti természettudományban a priori
 szintetikus ítéletek
 lehetőségének
 feltételei tizenkét
 kategóriára oszthatók. Ezt a
 tizenkét kategóriát négy
 osztályba sorolja: mennyiség, minőség,
 viszony és modalitás. A mennyiség
 kategóriái: egység, sokaság
 és teljesség, a minőség
 kategóriái: realitás,
 tagadás és korlátozás, a
 viszony osztályába tartozik: a szubsztancia

és a tulajdonság, az ok és okozat közti viszony és a kölcsönhatás, a modalitás pedig tartalmazza: a lehetőség, a valóság és a szükségszerűség kategóriáját. Mind a tizenkét kategória önálló és a többtől független, egy-egy osztályon belül azonban fontos összefüggés van a kategóriák között. A kategória egy egységet feltételez. A második kategória minden osztályban az első ellentéte, a harmadik pedig az ellentétek szintézise vagy egysége. “ E beosztás rendszeresen egy közös elvből, az ítélet képességéből készült. “ Ezek a kategória tanok idealista felfogásúak, ennek ellenére rendszerezik a legáltalánosabb és legtágabb fogalmakat, melyeket a gondolkodás akkor alkalmaz, amikor ítéleteket alkot a tudományos ismeretek tárgyairól. A kategóriák osztályaiban nemcsak az ellentéteket, hanem az ellentétek egységét is feltételezni kell. Kant ezzel az elmélettel eljutott a dialektika küszöbére. Fontos az a feltételezése, mely szerint sem az érzéki szemlélet, sem az értelem fogalmai nem nyújtanak ismeretet külön-külön. “ Gondolatok tartalom nélkül üresek, szemléletek fogalmak nélkül vakok. “ “ Az értelem nem szemlélhet, az érzékek meg nem gondolhatnak semmit. Csak egyesülésükből származhatik ismeret. ” Az egyesülés legfőbb feltétele tudatunk egysége, melyet Kant a transzcendentális appercepció egységének nevez. Tudatunk egysége véleménye szerint priori, ez az egység formális, alá sorolódik be minden sokféleség, de nem függ magának a sokféleségnek a tartalmától. Az érzéki szemlélet és az értelem között a másik közvetítő láncszem a képzelet teremtőereje. Ezzel válaszolt is arra a

kérdésre, hogyan lehetséges elméleti természettudomány és felel arra, hogyan lehetséges olyan tudományos megismerés, melynek objektív jelentősége van, vagyis az általánosság és a szükségszerűség logikai ismérvével rendelkezik. Kant véleménye az, hogy néhány egészen általános és szükségszerű törvény a természettudományok összes ítéletének alapja. A természettudomány által vizsgált tárgyak és jelenségek egymástól különböznek, tudományos megismerésük csak úgy lehetséges, ha az értelem úgy gondolja el a természet tárgyait és jelenségeit, hogy három törvénynek vannak alávetve. Ezek a törvények: a szubsztancia megmaradásának törvénye, az okság törvénye, és a szubsztanciák közötti kölcsönhatás törvénye. Ezek azonban Kant szerint nem magának a természetnek a törvényei, hanem csak értelmünk sajátjai. Így a természettudományban tudatunk maga konstruálja meg a tárgyat. Nem reálisan létrehozza, hanem reálisan ő kölcsönzi a megismerendő tárgynak azt a formát, melyben megismerhető, az általános és szükségszerű tudás formáját. Nem elménk igazodik a természethez, hanem pont fordítva. Ez a “ kopernikuszi fordulat ”. Elménk csak azt találhatja a természetben, amit maga vitt bele a tapasztalat előtt és a tapasztalattól függetlenül. Nem a tapasztalat tartalmát viszi bele, hanem a tapasztalat általános és szükségszerű formáit, egyedül ezekben képes az értelem elgondolni a tudásnak bármilyen tárgyát. Kant ebből az vonta le, hogy a dolgok úgy, ahogy a valóságban léteznek, megismerhetetlenek. A tudat maga konstruálja meg a tudomány tárgyát. A harmadik feltett kérdésre az ész vizsgálja, melynek produktumai az eszmék, melyek az abszolútumra vonatkoznak, így tárgyaikat az érzékszervek sohasem észlelhetik a tapasztalatban. Kant szerint az ész amikor az abszolút

totalitást, vagyis a determinált jelenségek egységét keresi, szükségszerűen három eszmét dolgoz ki: a léleknek, mint az összes determinált pszichikus jelenségek abszolút totalitásának eszméjét, a világnak mint a kauzálisan determinált jelenségének végtelen sorából álló abszolút totalitásnak az eszméjét, és Istennek mint az összes determinált jelenségek okának eszméjét. Szerinte Istenre, szabadságra, és halhatatlanságra vonatkozó kérdéseket, melyek felvetődnek, nem válaszolhat meg a tudomány, csak a hit. Ezeket a kérdéseket a tapasztalat sem megerősíteni, sem megcáfolni nem képes.

„ Nekem tehát le kellett rontanom a tudást, hogy a hit számára szerezzek helyet. ”- írja. Ezeket az eszméket elemezve arra jutott, hogy áltudomány a hagyományos filozófiának mind a három tudománya, ami ezeket a kérdéseket kutatta. Isten létére vonatkozó közismert állításokat pedig cáfolja. A racionális kozmológia válaszolni akar olyan kérdésekre, melyekre nem lehet, ennek során antinómiák lépnek fel az észben, a tiszta ész antinómiái. Úgy vélte, hogy ezek az egymásnak ellentmondó, mégis egyformán bizonyítható állítások azért lépnek fel az észben, mert racionális kozmológia állításai hamis hipotézisen alapulnak, mégpedig azon, hogy a világ mint abszolút egész az ésszerű elméleti megismerések tárgya lehet. Kant szerint az ész szükségszerűen ellentmondásba kerül önmagával, amikor a világot lényege szerint akarja megismerni, ha túllépi a tapasztalat határát. Ezek az antiómiák Kant szerint: A világnak volt kezdete az időben és korlátozott a térben. Ű A világnak nem volt kezdete az időben és nincs határa a térben, tehát végtelen. A világon minden összetett dolog abszolút

egyszerű, oszthatatlan részekből áll. Ű
A világon egyetlen összetett dolog sem
áll ilyen egyszerű és oszthatatlan
részekből.

A világon minden a
természet szükségszerű
törvényei szerint történik
és csak az okság törvénye
alapján ismerhető meg. Ű A jelenségek
magyarázatához a természet
törvényei szerinti okságon
kívül feltételezni kell a
szabad okság lehetőségeit is.
Létezik a világban,
mint annak
alkotórésze vagy oka, valamilyen
abszolút szükségszerű lény. Ű Semmiféle abszolút
szüségyszerű lény nem létezik
a világban.

Kant nem elítéli el a
metafizikát, csak
kritikának veti alá, az észnek
régől fogva használt elvei szerint tiszta
fogalmi ismerettel akar boldogulni.
Az észet is kritikának
veti alá, mivelhogy
ha az ész nem kritizálja magát, addig
nem ismeri meg önmagát, főleg nem a
határait. A metafizikát az emberi ész
hatáiról szóló
tudományá akarja tenni.
Kant kritikáiban
tudományos szigorúságra
törekszik, mindentől távartja magát,
ami pusztá vélemény.
Immanuel Kant fő művében
így ír:
“
fölvívás az észhez, hogy
föladatai
legnehezebbjét, ugyanis az önismeretét
újra elvállalja és
törvényszéket
állítson, mely jogos igényeiben
biztosítja, ellenben minden alaptalan
kérdéssel, ne hatalmi szóval ...
végezessen. “